

найменувань осіб, з'ясовано причини їх поширення та специфіку функціонування.

Ключові слова: власна назва, антропонім, прикладка, народнопісенний текст, фольклорне мовлення.

Аннотація

В статті проаналізовані всі антропоніми-приложєня, виділені з народних пісєн і баллад, определєна производитєльностє різних груп собствєнных найменованій лиц, вияснені причини їх распространєня і специфіку функціонування.

Ключевые слова: имя собственное, антропоним, приложение, народнопесенный текст, фольклорная речь.

Annotation

The article analyzes all anthroponomy-apposition, distinguished from folk songs and ballads, determined performance of different groups of people their names, reasons for their distribution and specific performance.

Key words: proper name, anthroponym, apposition, folk-song text, folk speech.

УДК 811.161.2'373.21

Лазаренко Г. І.

Донецький національний університет

ЕКЛЕЗИОНІМІЯ З ПОЗИЦІЙ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

У сучасній лінгвістичній науці окремих ґрунтовних досліджень еклезионімів порівняно невелика кількість. Унаслідок дії різних історичних, соціальних та ідеологічних факторів цей клас онімів досить довго не був предметом наукових розвідок. Метою нашої роботи є аналіз стану вивчення проблем еклезионімії в мовознавчій науці на сьогодні, виявлення основних аспектів дослідження еклезионімів та визначення місця цього класу онімів в українському ономастиконі.

У другій половині ХХ ст. в ономастичних дослідженнях з'являються перші згадування про еклезионіми. Так, 1973 р. О. В. Суперанська, подаючи класифікацію власних імен, відзначає назви церков, монастирів, дзвіниць, вівтарів у розділі про власні імена комплексних об'єктів: назви підприємств, закладів, товариств та об'єднань. При цьому дослідниця не

дає назву цим об'єктам. Пізніше, 1978 р., у словнику ономастичної термінології Н. В. Подольської цей клас онімів набуває назви „еклезіонім”.

У 80–90 роках ХХ ст. з'являється низка праць російських дослідників, у яких назви церков та храмів розглядаються як основа для творення інших онімів, зокрема назв міських площ, вулиць, провулків тощо. Серед них – роботи М. В. Горбаневського, Т. Ф. Сапронової, Г. П. Смолицької, О. Ю. Бурак, у яких було проаналізовано топонімію Москви, історію її розвитку протягом декількох століть, мотиви найменування московських вулиць. М. В. Горбаневський у статті „На Покровці я молився...” (1990 р.) детально зупиняється на історії виникнення старомосковських топонімів, пов'язаних за походженням із православ'ям. Дослідник зосереджує увагу в своїй роботі на одній із моделей творення московських топонімів, коли вулиці називали не за орієнтованістю на який-небудь географічний об'єкт, як це було притаманно радянській, зокрема післявоєнній топонімії, а опосередковано – через найменування московських церков, поставлених на честь чудотворних ікон. Автор зауважує, що у радянські часи велика кількість цих топонімів зникла, але частина агіотопонімів, тобто назв географічних об'єктів, які походять від назв, пов'язаних із православ'ям, усе ж таки залишається, що дає можливість проаналізувати ці назви та простежити варіанти переосмислення, які відбулися з релігійними топонімами в результаті „випадіння православної віри з традиції руського народного менталітету..., з моральної і соціальної сфери, з побуту, у цілому – з життя руського народу” [8, с. 112]. На підтвердження цієї думки, М. В. Горбаневський наводить низку топонімів: *Тихвинський провулок*, *Казанський провулок*, *Чернігівський провулок* тощо, походження назв яких сьогодні майже ніхто не асоціює з православною вірою. Так, назву *Тихвинський провулок* більшість пересічних громадян пов'яже з назвою м. Тихвина, розташованого у Ленінградській області. Насправді цей топонім походить від назви *церкви Тихвинської ікони Божої матері*, що була колись тут збудована, а *Казанський* та *Чернігівський провулки*, отримали свої назви від *церкви Казанської Божої матері* та церкви, що була освячена на честь чудотворців з міста *Чернігова* відповідно [там само].

1997 року виходить книга О. Ю. Бурак, Т. Ф. Сапронової та Г. П. Смолицької „Назви московських храмів”, де подано історію

православних московських храмів, з'ясовано їх значення у житті міста та пересічних громадян, а також уперше в лінгвістичній науці детально проаналізовано назви храмів та їх роль у формуванні московської топонімії. Автори розглядають мотиви найменування храмів та структурну організацію назв, підкреслюючи, що назви московських храмів мають дві частини – офіційну та адресну або уточнювальну: *церква Георгія Побідоносця на Поклонній горі, церква Спаса Преображення, що в Наливках*. Адресна лексика, що супроводжує офіційну назву храму, на думку дослідників, є невичерпним джерелом інформації для тих, хто цікавиться історією свого народу, тому що в ній зберігається мова і реалії того часу [7, с. 4].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях усе більше уваги приділяється вивченню сфери сакрального. Науковці звертаються до проблем розвитку релігійної лексики, становлення конфесійного стилю, функціонування та структурної організації сакральних онімів. Особливий інтерес викликає структурно-семантична та функціонально-семантична організація сакрального ономастикону. Проте, більшість наукових розвідок, присвячених дослідженню сакральних назв, торкається проблем розвитку російської еклезіонімії. Так, І. В. Бугайова у своїх працях вивчає сакральні оніми, зокрема детально аналізує агіоантропоніми, агіотопоніми, еклезіоніми, іконіми. У своїй дисертаційній роботі „Мова православної сфери: сучасний стан, тенденції розвитку” (2010 р.) автор уперше проводить комплексне дослідження мови сучасних православних віруючих у лінгвокультурологічному, граматичному, лексичному та ономасіологічному аспектах. При цьому специфічність мови віруючих дослідниця визначає особливостями релігійної свідомості, що, на її думку, „знаходить відображення в мовній картині світу цієї групи людей і проявляється тією чи іншою мірою на різних мовних рівнях” [6, с. 5]. Вивчаючи особливості мови віруючих у галузі фонетики, графіки, орфографії, граматики та лексики, дослідниця окремо зупиняється на характеристиці сакрального ономастикону, зокрема – на типологічному аналізі агіонімів, серед яких вона виділяє еклезіоніми як окремий клас онімів та проводить їх функціональний та структурно-семантичний аналіз. Отже, провідний аспект дослідження сакрального ономастикону сьогодні – структурно-семантичний. Він передбачає висвітлення специфіки будови та значення онімних структурних одиниць.

Покладено початок вивченню сакральних онімів у когнітивному аспекті, що зумовлено інтересом лінгвістів „до питання взаємодії мови та мислення, зокрема до проблеми взаємозв'язку релігійної і просторової інформації у топонімах, що є одним з основних засобів категоризації географічного простору” [2, с. 3]. Так, В. В. Алпатов у своєму дисертаційному дослідженні „Концептуальні основи формування англійських християнських топонімів” детально аналізує концептуальну структуру англійських християнських топонімів, описує когнітивні основи і мовні механізми утворення географічних назв із релігійними асоціаціями.

На сьогодні проблемами розвитку саме еклезіонімної системи у загальноонімному просторі займається невелика кількість вчених, хоча останнім часом зростає інтерес до цього класу онімів. Предметом наукових розвідок здебільшого стає структурно-семантична та функціонально-семантична організація еклезіонімів. Зокрема, у російській лінгвістичній науці можна назвати роботи О. П. Арініної, серед яких її дисертація „Змістова та структурна своєрідність російських еклезіонімів у типологічному аспекті” (2008 р.). У своїх працях автор вперше здійснює спробу найбільш ґрунтовного аналізу російської еклезіонімної системи та визначає їх своєрідність на фоні еклезіонімів інших мов, описує семантичні і структурні особливості російських православних еклезіонімів. Важливим є її висновок про те, що еклезіоніми як специфічний тип онімів утворюють самостійне онімне поле.

В останні роки посилюється увага до вивчення еклезіонімів і в білоруській ономастиці. Питанням розгляду еклезіонімної системи присвячує свої праці О. А. Борисевич. Серед її робіт можна назвати такі, як „Старообрядна еклезіонімія Білорусі: структура, номінація” (2010 р.), „Еклезіоніми як різновид урбанонімів у сучасній ономастичній системі” (2011 р.) та ін. На відміну від О. П. Арініної, яка аналізує лише російську православну еклезіонімну систему, О. А. Борисевич у своїх наукових розвідках, крім загального аналізу еклезіонімів як різновиду урбанонімів, торкається структурної організації та особливостей номінації культових споруд різних конфесій у Білорусі, зокрема протестантських та греко-католицьких, а також характеризує старообрядну білоруську еклезіонімію.

Українська ж ономастика практично не має власної практики дослідження еклезіонімів, хоча останнім часом інтерес до цього типу онімів посилюється. З'явилася низка статей К. С. Синенко, у яких автор

розглядає еклезіоніми в історичному аспекті, робить спробу класифікувати еклезіоніми за походженням та граматичною формою, а також проаналізувати семантичні та структурні особливості еклезіонімів на матеріалі літописів XI – XVII ст. Проте залишаються нез’ясованими історичний, соціальний, культурний, зрештою, – конфесійний та світоглядний мотиви номінації священних місць. Ці напрями дослідження є досить перспективними.

Остаточо не визначилися позиції науковців і щодо місця еклезіонімів в онімному просторі. На сьогодні в науковій літературі можна виділити декілька підходів учених до розв’язання цього питання. По-перше, еклезіоніми традиційно відносять до розряду топонімів, оскільки еклезіоніми передусім називають „місце здійснення обряду, місця поклоніння якоїсь релігії” [9, с. 149], тобто еклезіоніми становлять частину „репертуару географічних назв”, точніше, – назви об’єктів, створених людиною на Землі і чітко зафіксованих у певному регіоні [9, с. 127, с. 139]. Класом топонімів еклезіоніми називає також О. В. Суперанська, зазначаючи, що „назви будинків та інтер’єрів входять в урбанонімію на правах найдрібнішої градації топонімів” [10, с. 187]. Основний критерій такої класифікації функціональний: еклезіоніми фіксують місце на поверхні землі, отже, вони можуть слугувати орієнтиром.

Еклезіоніми як клас топонімів має свою специфіку, адже „еклезіоніми не можуть бути включені ні в урбанонімію, ні в мікротопонімію, ні до іменувань колективів чи свят через мінливість меж свого застосування” [10, с. 196]. Аргументацію цієї позиції О. В. Суперанська пов’язує із характеристикою еклезіонімів як імен комплексних об’єктів, оскільки еклезіоніми, на її думку, позначали і позначають не лише будівлі, в яких містилася церква чи монастир. У певні періоди еклезіоніми переходили і на людей, які мешкали або служили там, а також селян, приписаних до монастирів та монастирських земель. Відносячи цю особливість до дії закономірностей топонімного континууму, відзначимо, що еклезіоніми називають точкові міські або сільські об’єкти, отже, все ж належать до мікротопонімії та урбанонімії. Місце розташування іноді відбивається у самій структурі еклезіоніма: *Успенський Низкиницький монастир / с. Низкиничі* Іваничівського р-ну Волинської обл., *Святогірський Успенський Зимненський ставропігійний монастир / с. Зимне* Володимир-

Волинського р-ну Волинської обл., *Святязький монастир* / с. *Святязь*
Шацького р-ну Волинської обл.

До урбанонімного ж простору зараховує еклезіоніми О. А. Борисевич. Дослідниця, підтримуючи думку А. М. Мезенко про те, що назви місць здійснення обрядів повинні розглядатися як вид урбанонімів, стверджує, що еклезіоніми та урбаноніми мають багато спільного у структурі та семантиці. Так, структурно назви культових споруд подібні до назв внутрішньоміських об'єктів, зокрема мають багатокомпонентну будову і складаються з номенклатурного терміна та онімної частини. Що ж до принципів номінації внутрішньоміських об'єктів, то, як вважає О. А. Борисевич, три з них, зокрема найменування за відношенням до іншого об'єкта, за зв'язком з людиною як соціосуб'єктом, за зв'язком з абстрактним поняттям, знайшли своє відображення у назвах культових споруд різних релігійних конфесій. При цьому дослідниця наголошує на тому, що еклезіоніми мають все ж таки власні риси як особливий клас онімів, що виділяють їх серед інших внутрішньоміських назв [3, с. 422].

Належність еклезіонімів до класу топонімів заперечує М. М. Торчинський. Характеризуючи структуру онімного простору української мови, він зазначає: „оскільки <...> денотати еклезіонімів переважно не мають просторової семантики, а є матеріальними об'єктами (будівлями), віднесення цього класу власних назв до топонімів можна вважати неправомірним. Тому еклезіоніми доцільно включити до складу прагматонімів, зокрема – назв будинків (андомонімів)” [11, с. 183]. До андомонімів він відносить найменування приміщень культового, оборонного, виробничо-комерційного та іншого призначення. Приміщеннями культового призначення, які теж не можуть належати до топонімів, дослідник називає *монастеріоніми* – назви монастирів, скитів тощо і *капелоніми* – назви каплиць, домашніх церковок та інших подібних культових приміщень [11, с. 184]. Ці групи андомонімів М. М. Торчинський характеризує переважно як ад'єктиви, які мотивуються топонімами, назвами церковних свят або визначних релігійних подій, на честь яких ці культові споруди були збудовані (*Києво-Печерська лавра*, *Свято-Успенський чоловічий монастир*, *Різдво-Богородицька церква*, *Софійський собор*), або антропонімами (*Іванова каплиця*) і часто ускладнюються додатковими квалітативами. Така мотивація, на думку дослідника, очевидно, має підтверджувати належність денотатів до тих об'єктів, що

пов'язані з матеріальною сферою людини. Вважаємо, що погляди вчених не мають значних розбіжностей, оскільки еклезіоніми насправді називають і місце, і предмет діяльності людини. Якщо їх включати до матеріальної сфери людини, вони належать до назв будинків. У такому разі це система прагматонімів, зокрема андомонімів.

Прибічником польового підходу до визначення місця еклезіонімів в онімному просторі є російська дослідниця О. П. Арініна. Польовий підхід передбачає розгляд усіх онімів як системи, організованої за принципом поля, яка має центр, периферію та перехідні зони. З огляду на це О. П. Арініна стверджує, що „у загальній структурі ономастичного поля еклезіоніми посідають периферійне становище і мають специфічні і структурні якості, не характерні для ядерних елементів поля” [1, с. 216]. До специфічних рис еклезіонімів, які різнять їх від ядерних онімів, вона зараховує: прозорість мотивів найменування, а також те, що у складі онімів використовуються слова у своєму прямому значенні, родові поняття та лексика з релігійною семантикою. Дослідниця доходить висновку, що „назви церков, монастирів та дзвіниць є специфічним набором онімів, притаманним тільки об'єктам культового призначення” [1, с. 217]. Однак, на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки у зв'язку зі зростаючим інтересом до вивчення сфери сакрального, до релігійної проблематики, до мови віруючих закономірно виникає потреба у розгляді еклезіонімів не тільки як класу топонімів, а й з огляду на їх священну сутність. Як вважає І. В. Бугайова, „однією з особливостей, характерних для релігійної свідомості, є ідея сакральності, яку можна трактувати як концептуальну категорію релігійного дискурсу” [5, с. 37]. Беручи за основу ідею сакральності, дослідниця у своїх працях доходить висновку, що у структурі національного ономастикону можна виділити самостійний розряд агіонімів, які утворюють сакральне онімне поле і охоплюють власні назви, об'єднані категорією святості [5, с. 38]. При цьому І. В. Бугайова відходить від традиційного трактування поняття „агіонім”, яке було подано у словнику Н. В. Подольської: агіонім – це ім'я святого [9, с. 27]. Дослідниця надає цьому термінові більш широкого та узагальненого значення. До агіонімів вона зараховує будь-які імена, пов'язані з поняттям „святості”, і дає власне визначення агіоніма: „це словосполучення, яке служить для іменування осіб або об'єктів, на яких почиває благодать Бога або святість через чин прославлення або

освячення” [4, с. 108]. Тобто, як вважає І. В. Бугайова, до цього розряду належить ціла група онімів, об’єднаних значенням „святості” в одне онімне поле, це – агіоантропоніми, агіотопоніми, геортоніми, іконіми та еклезіоніми. Щодо терміна „еклезіонім”, то дослідниця використовує його у загальноприйнятому значенні, тобто як назву церков, монастирів, дзвіниць тощо. Термін же „храмонім”, який І. В. Бугайова теж пропонує використовувати з цим же значенням, на думку деяких учених, зокрема О. А. Борисевич, є дещо звуженим для позначення цього типу онімів, тому що він не дає повного уявлення про цей клас онімної лексики та не включає назви культових споруд інших релігійних конфесій [3, с. 420].

Підтримуючи думку І. В. Бугайової, ми вважаємо, що не можна, щоб у процесі визначення місця еклезіонімів в онімному просторі випадала з поля зору сакральна сфера з її номінаціями. Еклезіоніми, проходячи крізь призму священної сфери, набувають особливої конотації і повинні розглядатися за цією ознакою також.

Отже, аналіз стану вивчення українських еклезіонімів свідчить про недостатній рівень дослідженості цього класу онімів. Поза увагою українських учених залишаються соціальні, культурні, конфесійні та світоглядні мотиви номінації священних місць. Щодо визначення місця еклезіонімів в онімному просторі, то у сучасній лінгвістиці немає одностайності у розв’язанні цього питання. Більшість дослідників схиляються до думки, що еклезіоніми, називаючи священне місце та простір, належать до топонімів і мають основні топонімні характеристики: називають місце розташування топооб’єкта; поширюють свою назву на інші об’єкти довкілля; слугують назвами-орієнтирами у населеному пункті; для більшої точності можуть включати топонімні елементи до свого складу.

Список використаної літератури

1. Алпатов В. В. Концептуальные основы формирования английских православных топонимов : автореф. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / В. В. Алпатов. – Тамбов, 2007. – 22 с.

2. Аринина Е. П. Экклезионимы как разновидность наименований в русской ономастической системе / Е. П. Аринина // Вестник Самарского государственного университета. – Самара, 2007. – № 5/2. – С. 215 – 221.

3. Борисевич О. А. Экклезионимы как разновидность урбанонимов в современной ономастической системе / О. А. Борисевич // Ученые

записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия „Филология. Социальные коммуникации”. – Том 24 (63). – № 4. – Часть 1. – 2011. – С. 420 – 424.

4. Бугаева И. В. Трансонимизация как способ номинации сакральных онимов / И. В. Бугаева // Труды III Международного конгресса исследователей русского языка. Русский язык: исторические судьбы и современность. – М. : МАКС Пресс, 2007. – С. 108 – 110.

5. Бугаева И. В. Сакральная ономастика в религиозном дискурсе / И. В. Бугаева // Этнолингвистика. Ономастика. Этимология : материалы Международной научной конференции (Екатеринбург, 8 – 12 сентября 2009 г.) [под ред. Е. Л. Березович]. – Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2009. – С. 37 – 38.

6. Бугаева И. В. Язык православной сферы : современное состояние, тенденции развития : автореф. дис. ... док. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / И. В. Бугаева – М., 2010. – 48 с.

7. Бурак Е. Ю. Названия московских храмов / Е. Ю. Бурак, Т. Ф. Сапронова, Г. П. Смолицкая. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 160 с.

8. Горбаневский М. В. „На Покровке я молился...” / М. В. Горбаневский // Русская речь. – 1990. – № 5. – С. 110 – 116.

9. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.

10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. / А. В. Суперанская – М. : Наука, 1973. – 366 с.

11. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

Анотація

У статті розглядається стан вивчення проблем еклезионімії в сучасній мовознавчій науці, аналізуються основні аспекти дослідження еклезионімів та визначається місце цього класу онімів в українському ономастиконі.

Ключові слова: еклезионім, агіонім, топонім, мікротопонім, урбанонім.

Аннотация

В статье рассматривается состояние изучения проблем экклезионимии в современном языкознании, анализируются основные аспекты

исследования экклезионимов и определяется место этого класса онимов в украинском ономастиконе.

Ключевые слова: экклезионим, агионим, топоним, микротопоним, урбаноним.

Summary

The article focuses on the state of research of ecclesionyms in modern linguistics. The main aspects of the study of ecclesionyms are analyzed and the status of this class of personal names in Ukrainian is identified.

Key words: ecclesionym, agionym, toponym, microtoponym, urbanonym.

УДК 81'373.21:821.161.2

Ліщук Т. Д.

Хмельницький національний університет

СПЕЦИФІКА ТОПОНІМІВ У РОМАНІ Ю. АНДРУХОВИЧА „РЕКРЕАЦІЇ”

Важливим напрямом як вітчизняного, так і зарубіжного мовознавства є дослідження власних найменувань. Різномасштабний аналіз номінативних одиниць у лінгвістиці зумовлений своєрідністю реалізації онімів у мові й мовленні. Питання ономастики художніх творів та її ролі в тексті, співвідношення поетичного і реального антропонімікону досліджували С. І. Зінін, В. Н. Михайлов, О. І. Фоякова, процеси номінації – В. М. Калінкін, М. Е. Рут, А. В. Суперанська, поетику власних імен – В. М. Калінкін, Е. Б. Магазаник, В. А. Кухаренко, Л. М. Щетинін, конотації онімів – Є. С. Отін, питання стилістики антропонімів у художній мові – В. В. Виноградов, Ю. О. Карпенко, В. А. Никонов, М. К. Фролов та інші [8, с. 1].

Власні назви, або оніми, вважаються мовною універсалією, оскільки вони наявні майже в усіх мовах світу, функціонують із давніх часів, вживаються масово, демонструють спільність своїх основних ознак. Такі закономірності свідчать „про єдині принципи номінації індивідуалізованих об'єктів і про єдність еволюції іменних систем” [5, с. 93].

Протягом останніх десятиріч у вітчизняній лінгвістиці досліджено онімікон П. Куліша, М. Коцюбинського, Лесі Українки, В. Винниченка, М. Хвильового, Ю. Яновського, Л. Костенко, О. Гончара, В. Дрозда, Яра